

О. В. Подолянко,
магістрант ННІ педагогіки
(Магістратура 8.18010020 "Управління
навчальним закладом "Житомирського державного
університету імені Івана Франка, м. Житомир)
e-mail: levchukov93@gmail.com

Соціально-історичний досвід управління навчальним закладом

У статті розглядаються загальні питання розвитку системи управління навчальним закладом на базі аналізу соціально-історичного досвіду.

Здійснено аналіз особливостей соціально-історичного досвіду управління навчальним закладом в Європі та Україні. Висвітлені історичні зміни впливу на систему освіти та якість керування нею.

Актуальність теми дослідження зумовлено тим, що ми розглядаємо управління навчальним закладом, не лише як управління, насамперед, людьми і стосунками між ними, але й управління речами.

Питання соціально-історичного досвіду управління навчальним закладом цікавило таких дослідників як А. В. Василенко, Ю. В. Бутан, О. М. Коберник, Г. М. Десятов, Т. С. Рабченюк, В. П. Сергєєва, Л. М. Калініна, Є. М. Хриков та інші.

Мета статті – висвітлення особливостей соціально-історичного досвіду управління навчальним закладом в Європі та Україні.

В кінці XII ст. – початку XIII ст. товариства, корпорації вчителів і студентів стали іменуватися просто *universitas*, тобто «Університетами». Але спочатку, формальна, легітимна і організаційна структура університетів була копією цехової організації.

Першим в Західній Європі був заснований університет в м. Болонья. Вища правова міська (тобто відокремлена від церкви), що виникла ще в XI столітті в 1088 р. школа отримала статус університету. Один з найбільш древніх університетів – Болонський – мав повну підставу вважати першим роком свого існування 1088, коли в скромній обстановці на берегах Рено від імені імператора Фрідріха Барбаросси була оголошена його організація. У ньому читалися лекції з римським правом. За ним слідує вища медична школа в Салерно, Паризький університет (1200), Кембріджський (1209), Празький, заснований Карлом IV в квітні 1348, Віденський (1365), Гейдельберзький (1385) та багато інших. Як зазначає Г. М. Десятов, італійські та французькі (особливо Паризький) університети були зразками для наслідування і формування університетів в інших країнах [3, с. 27].

Відмінність Паризького університету від інших полягала в тому, що об'єднуватися тут почали не школярі, а викладачі, які самі були студентами старших курсів.

Викладачі університетів створювали об'єднання з предметів – факультети. На чолі їх стояли декани. Викладачі та студенти обирали ректора – керівника університету. Середньовічна вища школа мала зазвичай три факультети: юридичний, філософський (богословський) і медичний.

В. П. Сергєєва зазначає, що у XIV-XV ст. з'являються так звані колегії. Спочатку так називали гуртожитки студентів. З часом в них також почали проводитися лекції та диспути. Колегія, яку заснував Роберт де Сорбон, духівник французького короля, – Сорбонна – поступово розрослася і дала назву всьому Паризькому університету. Останній був найбільшою вищою школою середньовіччя [5, с. 57].

В. А. Василенко відзначає, що на початку XV ст. в Європі студенти відвідували 65 університетів, а наприкінці століття – вже 79. Найбільш гучною славою користувалися Паризький, Болонський, Кембриджський, Оксфордський, Празький, Краківський. Багато з них існують і донині, заслужено пишаючись своєю багатою історією і дбайливо зберігаючи старовинні традиції [1: 53].

На наш погляд, особливий інтерес представляє система управління американським університетом. Незважаючи на те що приватні та державні університети істотно відрізняються в плані фінансування, немає принципової різниці в принципах управління приватними та державними університетами.

Обидва види університетів управляються досить ієрархічно і унітарно. На чолі університету стоїть президент, підзвітний тільки раді піклувальників. Діяльність ради піклувальників непомітна в повсякденному житті, хоча цей орган управління університетом формує стратегію розвитку навчального закладу. Сама рада піклувальників складається з членів, висунутих і затверджених, як правило, спеціально створюваною для цієї мети комісією. До ради піклувальників входять поважні професори, вчені, відомі бізнесмени, великі благодійники, політики, деякі члени місцевої державної адміністрації. Найчастіше, природно, вони – випускники даного університету.

Ю. В. Бутан зазначає, що типовий університет складається з підрозділів, які відповідають факультетам українських університетів. У різних навчальних закладах вони називаються по-різному. Великий університет як складова частина може включати кілька коледжів. Ці підрозділи можуть називатися просто школами (School). Традиційно школами називаються факультети бізнесу (Business School), медицини (Medical School), юриспруденції (Law School) [2: 53].

Такі найбільші підрозділи очолюються деканами. Вони можуть являти собою також і самостійні вищі навчальні заклади, які присвоюють ступінь магістра. Назва «школа» не повинно ввести в оману. Поняття школа в контексті західної системи освіти включає всі щаблі аж до самих вищих.

Більш дрібні підрозділи, відповідні кафедрам вузів, – департаменти (departments), очолювані завідувачами (heads of departments).

Т. С. Рабченко відзначає, що у формуванні політики в галузі освіти, складання та вдосконалення навчальних програм, а також в галузі присвоєння вчених ступенів професорсько-викладацький склад бере участь, як правило, через відповідні структури в межах адміністрації університету. Що стосується бюджетних питань, управління фондами та ресурсами, прийняття принципово нових навчальних програм і планів на

довгостроковий розвиток, а також інші питання стратегічного характеру, то вони вирішуються адміністрацією на чолі з президентом [4: 43].

Голови вищезазначених комітетів і комісій, декани, віце-президенти та інші адміністратори вищої та середньої ланки призначаються президентом, а не обираються демократичним шляхом, і також можуть бути зміщені вищим адміністративним керівництвом. Цей принцип виглядає досить недемократичним, але історія розвитку структур і вдосконалення системи управління університетами свідчать про те, що надмірно демократичний спосіб управління університетом призводить, як правило, до погіршення управління.

Якщо проаналізувати особливості управління університетами, що успішно розвиваються, можна легко виявити, що на чолі цих університетів частіше стоять талановиті адміністратори, ніж відомі вчені. І дуже часто можна зустріти, що відносини між президентом і адміністрацією університету, з одного боку, та професорсько-викладацьким складом – з іншого досить-таки натягнуті. Пояснення цьому факту також неважко побачити. Справа в тому, що інтереси адміністрації та інтереси професорсько-викладацького складу досить сильно відрізняються.

Адміністраторам важливо, щоб університет успішно розвивався економічно і академічно, був привабливим для майбутніх абітурієнтів, щоб студенти, які вступили до університету, були задоволені якістю викладання і створювали позитивний імідж даного навчального закладу. А викладачі більше зацікавлені в тому, щоб мати комфортні умови для викладання і щоб їм залишалось більше часу для їх більш цікавих академічних та інших форм діяльності, таких, як наукова робота, публікація їх статей, монографій та консалтингові послуги.

За словами Л. М. Калініної, на Україні 60-70-і рр. XIX ст. поступово формувалася система підготовки вчителів, зокрема для початкових шкіл. Наприкінці 60-70-х рр. були створені трирічні вчительські семінарії, що будували свою роботу на базі двокласних училищ. Серед перших учительських семінарій – Коростишівська (заснована в 1869 р), Херсонська (1871), Аккерманська (1872), Переяславська (1878). На західноукраїнських землях учителів для народних шкіл готували вчительські семінарії – Львівська, Чернівецька, Мукачівська, Ужгородська та ін. Вчителів для повітових училищ, церковнопарафіяльних шкіл, вищих початкових і міських училищ готували вчительські інститути [6: 52].

Перший вчительський інститут створений у Глухові (1874). До 1914 року в Україні нараховувалось 26 учительських семінарій і 6 вчительських інститутів. Серед прогресивних педагогів України, що внесли в другій половині XIX – початку XX в. вагомий внесок у розвиток освіти і педагогічної думки А. В. Духнович, Н. Ф. Левицький, Т. Г. Лубенець, Б. Д. Грінченко, Х. Д. Алчевська, С. М. Ковальов та ін. Розвиток капіталізму, боротьба прогресивної громадськості обумовили подальший ріст вищої школи.

В Україні центрами наукової думки, підготовки вчених, учителів для середніх шкіл, лікарів, юристів та ін. фахівців були Харківський, Київський і Новоросійський (в Одесі) університети, Ніжинський історико-філологічний інститут (1875), на західно-українських землях – Львівський і Чернівецький університети.

Фахівців для промисловості і сільського господарства готували Харківський ветеринарний інститут (1851), Харківський технологічний інститут (1885), Київський політехнічний інститут (1898), Катеринославське вище гірниче училище (1899), Львівський політехнічний інститут (1844), Академія ветеринарної медицини у Львові (1897) та ін. Функціонували вищі жіночі курси в Києві (з 1878 р), Одесі (з 1906 р), Харкові (з 1913), жіночий медичний інститут у Києві (з 1907 р). Харківський університет заснований в 1805 р з ініціативи В. Н. Каразіна.

Після 1917 р реорганізовувався в ряд самостійних вузів. З 1933 року носить ім'я Одеського. З Новоросійським університетом пов'язана діяльність видатних учених: І. І. Мечникова, І. М. Сеченова, А. О. Ковалевського, Є. М. Щепкіна та ін. Ніжинський історико-філологічний інститут був створений в 1875 р на базі Ніжинського ліцею.

Інститут готував учителів класичних мов, російської мови та історії для середніх навчальних закладів. Серед студентів були представники селян, міщан та інших верств населення. У 1920 р реорганізований в Ніжинський інститут народної освіти. Слід підкреслити, що з початку ХІХ ст. у вітчизняному університетській освіті починає набирати силу освітня тенденція.

Є. М. Хриков зазначає, що у першу чергу це пов'язано з концепцією державної освітньої політики, що формувалася в 1-й половині ХІХ ст., яка в якості головного завдання вітчизняної вищої школи визначила підготовку висококваліфікованих кадрів для обслуговування державного апарата [7: 54].

Університети як центри навчальних округів сприяють швидкому розширенню мережі гімназій, ліцеїв, повітових і комерційних училищ, шкіл. Створені при університетах педагогічні інститути вперше в історії університетської педагогічної освіти порушили питання про спеціальну підготовку вчителів як в умовах очної форми, так і екстерном.

Вчені та провідні викладачі університетів активно допомагають школі, просвітництву народу. При університетах організуються курси для вчителів гімназій, проводяться перші вчительські з'їзди. Створені вченими університетів наукові товариства об'єднують не тільки викладачів університетів, але і вчителів, широку педагогічну громадськість.

Харківський університет у період з 1805 по 1834 рр. був, по суті, центром організаційно-методичного керівництва народним просвітництвом в Україні і на півдні Росії. До початку 60-х років ХІХ ст. Харківський університет підготував понад 3200 лікарів, юристів, педагогів. Серед його випускників більше 550 працювали викладачами в середніх навчальних закладах, близько 80 – професорами вітчизняних університетів і ліцеїв. Вищі навчальні заклади, насамперед університети, царський уряд розглядав як

оплот самодержавства, джерело поповнення державного апарату та промисловості благонадійними кадрами.

Все життя університетів (наукове, навчальне, суспільне) підлягало опіці і регламентації з боку уряду і навчальної адміністрації. Правда, під тиском революції 1905-1907 рр. уряд пішов на деякі поступки, скасував інспекцію над студентами і деякі обмеження в прийомі і повернув університетам і іншим вузам внутрішню автономію. У 20-тих – на початку 30-х років яскраво проявилися дві протилежні тенденції в університетському питанні. З одного боку, в Україні відкрився новий університет у Катеринославі, йшов процес інтенсивної реорганізації Київського, Харківського та Одеського університетів, відчував на собі величезний вплив із боку українських університетів Сімферопольський університет. З іншого боку, у зв'язку з важким економічним становищем був скасований ряд вищих навчальних закладів, у тому числі університети, що виникли в незалежній Україні після 1917 року: Київський український народний університет, Український державний університет у Кам'янець-Подільському. У 1919 р було введено «Тимчасове положення ... про управління вищими навчальними закладами», відповідно до якого усім вузам наказувалося вести роботу в трьох напрямках: науковому, науково-навчальному і просвітницькому. Відкривались нові навчальні заклади на периферії. У 1956-1957 рр. були створені медичні інститути у Ворошиловграді і Тернополі, куди перевели частину студентів із Київського і Харківського медінституту [7: 55].

У 1958 році відкрився гірничо-металургійний інститут в м Ворошиловську. У 1955-1957 рр. нові заочні і вечірні відділення і факультети відкрилися при 26 вищих навчальних закладах. В 1956 Міністерство вищої освіти СРСР затвердило положення про філії заочних вищих навчальних закладів і про навчально-консультаційні пункти заочних відділень, завдяки чому студенти заочних інститутів, відділень і факультетів могли одержувати необхідну їм у навчанні поміч, краще опановувати знаннями.

Зміни в географічному розміщенні вузів сприяли більш повному охопленню вищою освітою мешканців усіх областей, наближенню умов навчання до умов праці майбутніх фахівців. Однак головними вузівськими центрами в Україні все ж залишалися Харків, Київ, Одеса та Львів. У 1958 р в цих містах знаходилося 70 вузів із 140, навчалася в них 59% від загальної чисельності студентів. В Харкові було 24 вузу, у Києві – 18, в Одесі – 16, у Львові – 12 вузів.

Народному господарству країни постійно були потрібні спеціалісти нових профілів. Щоб задовольнити ці потреби, при інститутах відчинялися нові відділення, факультети, кафедри. Особлива увага зверталася на підготовку інженерів за такими спеціальностями, як приладобудування, електромашинобудування, автоматика і телемеханіка, діелектрика і напівпровідники, промислова електроніка, конструювання і виробництво радіоапаратури, автоматизація промислових процесів, виробництво збірних залізобетонних виробів і конструкцій для будівництва, проектування телевізійної апаратури, технологія виробництва штучного волокна, хутра і

шкіри й ін. Рівень підготовки висококваліфікованих кадрів у значній мірі залежав від якісного і кількісного складу науково-педагогічних працівників вузів.

Їх кількість за 10 років (з 1950 до 1960 рр.) збільшилася з 14,5 тис. до 24,7 тис. чоловік. Відомі вчені, що викладали у вузах, сприяли активізації наукової роботи студентів. Відмінною рисою університетів у порівнянні з педінститутами в питанні підготовки педагогічних кадрів була науково-дослідна спрямованість університетської освіти. В 1960-1970 рр. основну увагу при плануванні підготовки кадрів зверталася на ті ланки вищої освіти, які забезпечували науково-технічний прогрес у всіх галузях народного господарства, подальший ріст культури і добробуту працівників. В середині 70-х рр. була зроблена спроба вдосконалення процесу формування висококваліфікованих фахівців-педагогів в умовах університетів. В методичне забезпечення були впроваджені навчально-методичні комплекси, що були покликані забезпечити єдність фундаментальної, спеціальної і психолого-педагогічної підготовки [7: 57]. Науково-технічний прогрес потребував мобільної системи підготовки фахівців, а вузівські програми практично не змінювалися. Вузи були в полоні інструкцій та приписів, вони не мали права змінювати програми навчання. Погоня за виконанням плану прийому та випуску фахівців призводила до того, що виключити недбайливого студента можна було тільки у випадку, якщо він сам припиняв відвідувати тривалий час університет, або чинив кримінальний вчинок. В середині 80-х рр. проводилася реформа загальноосвітньої і професійної школи. Вищі навчальні заклади України вносили значний внесок у її реалізацію. Наступним кроком був активний розвиток вищої освіти.

Отже, основні заходи, спрямовані на вирішення питань реформи освіти в світі, дали позитивні результати і поштовх до розвитку вищої освіти в тому вигляді, в якому ми її знаємо.

Список використаних джерел:

1. Василенко В. А. Теорія і практика розробки управлінських рішень : навч. посіб. / Василенко В. А. – К. : ЦУЛ, 2002. – 420 с.
2. Методична служба – школі : інформ.-метод. мат. на допомогу працівникам освіти. – Випуск 1 / уклад.: Ю. В. Бутан, С. Г. Свічних, В. І. Уруський. – Т. : Астон, 2003. – 286 с.
3. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом : навч. посіб. / Г. М. Десятов, О. М. Коберник, Б. Л. Тевлін, Н. М. Чепурна. – Х. : Основа, 2003. – 240 с.
4. Рабченюк Т. С. Внутрішкільне управління / Рабченюк Т. С. – К.: Рута, 2000. – 176 с.
5. Сергеева В. П. Управление образовательными системами : програм.-метод. пособие. – М., 2001. – 160 с.
6. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти : наук.-метод. посіб. / Л. М. Калініна, Н. М. Островерхова, А. Ф. Остапенко ; за ред. Л. М. Калініної. – К. : Актуальна освіта, 2002. – 310 с.

7. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Хриков Є. М. – К. : Знання, 2006. – 365 с.

Е. Подолянко

Социально-исторический опыт управления учебным заведением

В статье рассматриваются общие вопросы развития системы управления учебным заведением на основе анализа социально-исторического опыта. Совершен анализ особенностей социально-исторического опыта управления учебными заведениями в Европе и Украине. Освещены вопросы влияния исторических изменений на систему образования и качество управления ею.

О. Podolyanko

The social and historical background of school management

The article discusses general issues of the development of the school management system based on the analysis of the social and historical background. The characteristics of the social and historical background of school management in Europe and Ukraine are analyzed. The questions of the impact of historical changes on the educational system and its management quality are highlighted.